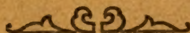
Kropivnits'ky, Marko
Глитай або павук.

Title transliterated:
Hlitai abo pavuk

М. Л. Кропивницький.

ГЛИТАЙ
або
ПАВУК.

драма в 4-ох діях.

Ціна 45 цнт.

НАКЛАДОМ УКРАЇНСЬКОЇ КНИГАРНІ
ім. Тараса Шевченка.
168 East 4th Street, New York, N. Y.

ГЛИТАЙ АБО ПАВУК

— ДРАМА В 4. ДІЯХ і 5. ВІДМІНАХ. —

Написав

М. Л. КРОПИВНИЦЬКИЙ.

— 1920. —

Накладом Української Книгарні ім. Т. Шевченка.

НЮ ЙОРК.

— ДІЄВІ ОСОБИ: —

Йосип Степанович Бичок, — богатий чоловік, літ 60.

Мартин Хандоля, — богатий селянин, літ 40, опісля злидень.

Вустя, — жінка Мартина, літ 35.

Стеха, — підстаркувата молодиця.

Олена, — її дочка.

Андрій Когут, — чоловік Олени.

Христя, — дівчина, подруга Оленина.

Іван Павлович, — заїждний міщанин.

Юдко, — шинкар.

Збірщик.

Кіндрат, — хлопець, наймит Бичка.

1-ий чоловік.

2-ий чоловік.

3-ий чоловік.

1-ша молодиця.

2-га молодиця.

Дівчина, — літ 8.

Хлопчик, — літ 4.

Грудне дитя.

— Парубки, дівчата і селяне. —

Між 1-шою і 2-гою дією проходить рік і девять днів; між 2-гою і 3-ю скільки годин; між 3-ю і 4-ю три дни.

Діється в Херсонщині.

ДІЯ 1.

Вулиця на селї. У праворуч домик з деревяним дахом і ганочком, лїворуч шинок з табличкою: „роспивочно і на винос”, далї хати, огороди, криницї і т. и.

А дальше вітраки.

ЯВА 1.

Бичок і Мартин. (стоять біля домика).

Мартин. (Під чаркою). Йосипе Степановичу, Слухайте сюди: я-ж кажу, не дає Юдко Мартинови набір, не дає... Нетреба, Мартин питиме на готове... Ого-го, поздоров Боже Йосипа Степановича, то й гроші по всяк час знайдуться. — Чи так?

Бичок. А хто-ж, милостивий государю мій, окрім мене, усїх вас ратує й визволя з усякої оказії?

Мартин. Ви, спасибі ваи. І богато людий по вік вам будуть вдячні за вашу прихильність... Хоч деякі люди й кажуть: „не вір Йосипови, бо він тебе втопе”.

Бичок. Які-ж то люди?

Мартин. Та хиба-ж кожного згадаєш? Вже коли я вам кажу, що говорють, то так воно й є.

Бичок. Не люди то, а нелюдки. Бач, вже моє по Божому, та моє чесне поводженє з людьми завадило гірш болячки, через те й пащекують.

Мартин. А так, так... За длятого, мовляв і язик у ротї, щоб він теленькав.

Бичок. Ото государю мій милостивий, заздрість тими людьми орудує і примушує їх лихословити на кождого чесного чоловіка (зітхає). Я-ж кажу що инший, учувши про себе такі річи, сказав-би: не варт після цего робити добре людям, хай їм враг... Ось що инший сказав би.

Мартин. Ну, да, ну да.

Бичок. А я цего нікому не кажу; ніколи я не зверну з того шляху, на який напутив мене сам Господь і яким належить іти кожному богобоязному чоловікові; я ніколи не перестану допомагати кожному бідоласі, як і доперва допомагав, і кожного визволяти з оказії й навчатиму на все, як найкраще...

Мартин. (Зітхає). Спасенна ви душа.

Бичок. Нехай мене замість дяки кленуть, нехай, навіть, плюють мені межи очи, а я з свого шляху не зверну...

Мартин. Спасенна ви душа... Ну, й голова-ж у вас... Не даром вже й старшина каже про вас: у тій голові розуму, мов два клало, а третий топтав...— Слухайте сюди, що я вам казатиму: нехай що хочуть базікають, а я плюю на те пащеканнє, ніхто мені не забє бакі... А вже коли Мартин плює, той ви плюйте...

Бичок. Не плюну, милостивий посударю мій. Бо я памятаю, по всяк час памятаю, що Господь милосердний усіх нас судитиме.

Мартин. Кажуть, що ви мене й горілку навчили пити... Це знов брехня. Я сам навчився... Що я перш не пив, так що-ж?.. Не пив, бо не тямив, який у горілці смак; а првда?

Бичок. Ще-б не правда... Горілка ласий напиток, а крім того він звеселя духі і надає одваги чоловікові і смілости...

Мартин. Ого-го, ще й як надає... Та я, як напюсь, тоді бери у мене все, що хоч бери, усе продам

без торгу... Зразу руки перебив і шабаш... Навіть і самого себе продам. Одначе, прощайте, куме, бо насухо не стоїть з вами розмовлять... (Іде).

Бичок. Памятайте-же, государю мій, що тепер ти винен мені вже півтораста без двох.

Мартин. Як? Аж півтораста?... Ого-го... Е, пострівай. Я зараз переличу. Після різдва я взяв у вас сорок? Ач, дума, що я не памятаю... Так, сорок. Після літного Миколи — ще сорок?... А що ти думав, що я забив?... Ще сорок. Тепер — знов трийцять? Та й годі-ж?... (Бормоче, личучи на пальцях). — Тринайцять, сорок, та ще сорок, та ще й тринайцять.

Бичок. Ну, та приклади ще процента?

Мартин. Процента? Он що. Так ти-ж так і кажи... Хиба як процента прикладеш, то воно ніби і так виходить... Ой, ні не так... О тут, на проценти якась плутанина... Але й процентик напух: півтораста без двох?.. Фю-фю-фю!... Дерете ви, вибачайте у цим слові, як з рідного батька...

Бичок. Дивно мені слухати такі речи, та ще й від кого? Здається, що ти і не дурень на світі та й усе село тебе має за чоловіка з не-аби якою головою... Розсуди-ж, будь ласка, тілько не полінуйся, а розсуди гарненько, що процент на гроші, усе одно, що приплить, або-ж урожай...

Мартин. Та воно, як по совісти, то прада. Але-ж, з одного боку воно показує так, а з другого инше обличе... Бачте, як по совісти, таки грошах не бува: ні подижу, ні неврожаю, а усе тільки приплить... Не даром в пісни про грошовитого співаєть ся, що каже: „Не потіє, не хворіє, карбованці личе, та всім дулї тиче".

Бичок. „Дулї тиче?" Може і инший і тиче, тільки не я. А ти спитай мене: скільки моїх гроший пропада на людях; мало я їх роздав на вічне отданє?... Правда, що кожен зна, як ось і ти, що у мене таке

вже чудне серце, що як тільки уздру убогого, то навіть готов сорочку останню з себе здіймати, та йому віддати... Оце позичка на вічне отданє і є той падиж, та не врожай...

Мартин. Ач, як ловко вимандикував... І я-ж кажу, що воно трохи ніби й на правду скидається, — але-ж...

Бичок. Ну, ти вже почав щось таке плескать, що й купи не держиться...

Мартин. (Цмока губами). Ов-ва. Понимаєте... Які бо ви палкі, куме, вже й розгнівались?... Гей, кумцю, кумцю...

Бичок. Ну, ну, личи вже швидче, скільки по твоєму ти мені винен, бо мені ніколи тут з тобою.

Мартин. Не пеклуйтеся, це вже турбація не вашої парахвії, от що. Ви собі думаєте: кум тепер пяний, а до того ще й дурний, аж крутиться, то й не потрафе полічити? Ов-ва... Не велика сума, лічили ми й не такі капітали... (Бормоче). Сорок та ще сорок... (Бє себе по лобови). Ось тут у мене ціла книга. А ще й до того, дякуючи вам, трохи грамотний... Е, куме, не знаєте ви цієї голови, вона у мене над усі книжки в світі... (Знов бормоче). Сорок, та ще сорок, а ще й тринайцять... Тепер процента... Сюди он скільки, а туди скільки... та возьми знов приплить, та врожай... Єжели... Полагається, щоб по совісти... (Дивиться в ґору і бормоче). Так. До копійки, до денежки так... А скільки-ж пак?

Бичок. Сказав же, що півтораста без двох.

Мартин. (Сьміється). Так і в мене як раз виходить. Ну, скажи на милість Божу: іменно півтораста, без двох, — як чорне на білому... Заплатимо. Ого-го. Мартина ще й у три тисячі не вбереш... Слава Господеви, є волики, є і коровята і овечата і хлїба мало не повен тік... О, та й допечу-ж я бісовому Юдкови. Вже недає мені набір?... Не даєш, матери

твоїй з хвостом. Осьдечки гроші, питиму на голові... А скажіть, кумцю любзений, чи то вже ваші штукі?

Бичок. Які ще там штукі?

Мартин. Щоб Юдко не давав мені набір?

Бичок. Бо-зна, що ви вигадуєте... Слухай, куме, як пак по батюшци тебе величати, все забуваю?

Мартин. (Зітхнув). Забуваєте? Г-м, дивно... Не величайте мене ні як, то краще буде. Ой, бачу я, що вам вже Мартин обрид, та остогид? Плювать мені за це на вас. Ось що. Пропю оці гроші і шабаш... Амінь... Бігатимете знов за Мартином, як чорт за грішною душею... А чи давно мене мало в руки не цілували і Радивоновичом величали, а це вже й забули? Ловко...

Бичок. (Ласкаво). Та що на вас, куме сегодня напало?

Мартин. (Відвертається). Не говори до мене а ні же, ані слова...

Бичок. Вже й пошуткувати з вами не можна?— Слухайте, куме, Радиновичу государю мій?

Мартин. (Сердито). Ну?

Бичок. Поверніть бо ваше лице до мене.

Мартин. (Повертається і вже каже мягче). Ну?

Бичок. Возьміть, буть ласка, ще два карбованці, та й нехай вже полові воли будуть моїми? Веріть, добру ціну даю.

Мартин. Ви це знов якої-ж? Тієї, що вчора й позавчора? Ось же слухайте люди. Вас ще ніхто сегодня в вічи не лаяв, ніхто? От же я, як не побоюсь гріха, хоч ви мені й кум, а вилаю... Що-б я полових волів продав за півтораста? Ви знаєте, які ті воли: зо дна моря винесуть... (Іде до шинку). Гей, збирайсь голота, Мартин гуляє. (Співа):

Дай горілки, жиде Юдко,
Ти-ж, музико, заграй хутко,

Я музиці поклонюся,
Бо вже далї не попхнуся...

(Кричить): Гей Юдку, станови видро горілки... — Станови два заразом, матери твоїй з хвостом.. Огого, у Мартина ще буде на що пити; ще буде та й буде. (Пішов у шинок).

Бичок. (Гука в подвірє). Гей, хлопче, Киндрате. Чи ти там на подвірю?

ЯВА 2.

Киндрат і Бичок.

Бичок. Чого ти так лїзеш, неначе три дни не їв?

Киндрат. Бо таки крім глевкого хлїба, нїчого не їв.

Бичок. А що я тебе пундиками годуватиму, чи ласощами?

Киндрат. Такий хлїб, що й собака подавиться...

Бичок. Не базікай. Піди зараз на село, та поклич мерщій Панаса Горбатого, та Свирида Куцого, скажи їм, що Мартин гуля і їх запрошуе на могорич, — чуєш?... Піди, піди хутенько, а я вже дам тобі бублика.

Киндрат. Єто, скільки вже разів казали: „дам бублика", та й анї разу не дали.

Бичок. А брешеш, хлопчисько, а як ти говів, не дав я тобі аж два бублики?

Киндрат. Еге-ге. То коли-ж ще було?

Бичок. Ну, сегодня вже дам, тільки збігай мерщій... (Киндрат побіг). Щось сегодня Олена і нї разу по воду не ходила. Чи не задужала? Може прогавів я її? Тільки-ж, либонь, дивився я в обидва ока... І дївкою муляла Олена менї очи, а як вийшла замуж, то не мов руками вхопила мене за серце...

Тільки про неї одну і думаю... Ох як серце стрепенулось... (Дивиться). Ні, це зовсім не вона.

ЯВА 3.

Бичок і Вустя.

Вустя. Це ви знов позичили Мартинови гроші?

Бичок. А хіба у мене звіряче серце?... Чоловік просить, то я й мушу заратувати.

Вустя. Добрий поратунок. І це-ж вам не гріх споювати чоловіка, та ще й кума?

Бичок. Хоч ви, государине моя, і кума мені, а чи все село має тебе за людину з щербатим розумом, о й у мене нема охоти розмавляти з пришелепуватою. (Хоче іти в домик).

Вустя. Вже я й пришелепувата?... А чи давно була: і кумашка і голубочка?... Хто-ж мене й ославив придуркуватою, як не ви!

Бичок. Верни вже все лихо на мене.

Вустя. А була-б певно розумною, як би звірилась на ваше безуваннє?... Як підсипались до мене та горнулись, то белькотали: що я й красуня, що й серце ваше запалила, — тоди я те-ж була пришелепуватою?...

Бичок. Я щось не збагну що ти верзеш?

Густя. Верзу?... Треба-б було тодї, як ви вскочили за мною у комору, та почали чорт-зна що плести, гукнути на чоловіка та при ньому надавати ляпасив, щоб аж морда спухла, о тодї-б не звеличали мене придурковатою.

Бичок. Нічого я такого не памятаю.

Вустя. Стида у вас нема... Коли-б не сором, гукнула-б на все село: гляньте люди добрі, на цего спасельника... Тьфу, мерзото... (Пішла в шинок).

Бичок. Ач, яка... Тихоня-тихоня; а як придивишся, так в ній ціла купа чортів... (Оглядається). Гаразд, що вона не пащекувата, а друга ославила-б... А полові воли Мартинові добрі, заплющивши очи сто вісімдесять дадуть... Хиба накинути рублів з пять? Мабуть прийдеться, доки Мартин до розуму не дійшов...

ЯВА 4.

Стеха і Бичок.

Стеха. (Ідучи улицею голосить). Ох, матинко, цінують, цінують. Одна-одним коровка зостанеться. Чим же я содержуватиму дитину дрібненьку?...

Бичок. (Прислухується). Хто це? Оленкина мати... (Іде їй на зустріч). Государине моя, чого це ти так голосиш? Що там за причина трафилась?... Сором тобі, государине моя, так бідкатись... Чи не я-ж що разу визволяв тебе з усякої оказії?... Правда, що я тепер вже не вхожий до твоєї господи, вже більш року не знаю, як і двері відчиняються в твоїй хаті, то й не знаю, як там і що... Бо зять твій остав щось до мене такій, як перше... (Зітхає). Бог з ним. Був я вам, як рідний, а тепер гірш чужого. Охо-хо-хо... І скортіло-ж твоїй дочці іти за молодого, от тепер й бідкайся... (Оглянувся і тихо балака). А казав тобі скільки разів казав: віддай мені свою Олену, нехай у мене хазяйкою буде, господинею, бач не послухала?

Стеха. І що-ж би то я була за мати, щоб пхала свою дочку на потало, та на поквол людям, на глум усему хрещеному мірови?

Бичок. Ох, государине моя, не то шлюб, що піп звінча, а то, що Бог благословить...

Стеха. Щоб я свою дитину та сама ще й на гріх підвела? Борони Боже!

Бичок. Все те дурниця, що ти говориш. Хиба мало людий живе так... А придивись, як вони живуть, далеко краще, ніж вінчані: всі шанують їх, всі почитують...

Стеха. Дуже?... Зазнала і я тієї пошаноби та почитуваня, зазнала так, що і доси вадить... Доки до любови, доти і в шаноби; а як остогидне, тоді, іди голубко, куди очи дивляться, так ховайся з своїм соромом від людий. Люди, добродію, вороги. — Привитають таким призвіщем, що і по вік його не збудешся... (Оглянулась). Я-ж вам розказувала, що як ще я була дівкою... Довелося мені дізнати почитуваня... Іноді доходило до того, що хоч візьми та вкоротай собі віку, або іди за першого ледащицю, чи пянугу, щоб мати хоч яку небудь заступу... І мусіла піти за чорт-зна кого, мов в воду шубовстнула. І вже що довелось терпіти на одинци від чоловіка, про те знали боки, та печінки, за те при людях було замужною і хазяйкою... Хвалити Бога, як не як, а пережила те лихо, бодай воно на мене і окошилось...

Бичок. Плювать на те пащекуваннє.

Стеха. Звісно: вам плювать, а нам відбувать...

Бичок. Мало чого люди не плещуть язиком, сказано: „язик без кісток".

Стеха. (Починає знов хлипать). Ой, хто-ж **мене** порадить, хтож мене поратує в моїй тяжкій пригодоньці?...

Бичок. І є кому поратувати, є. Слухай, стара, щоб ти вже запевне знала мою добрість і мою прихильність, до чужого горя, і щоб твій зять упевнився, що я завжди радий допомагати у нужді, то мушу і на цей раз поратувати тебе... Наперед кажу, що запевне знаю, що може ти цих гроший вже й по вік

мені не віддаси, але як той казав: де вже наше не пропадало?... (Усьміхається). Ти думаєш, що я не чув, як ти вже не раз лихословила мене перед людьми і скаржилась на мене?... Чув, бо в мене скрізь є вуха. І не сором тобі?...

Стеха. Та це-ж якійсь ворог таке сплів'

Бичок. Нехай і ворог... Так допомогти, га? — Мушу і на цей раз визволити тебе з оказії, мушу... І вже не за для тебе це роблю, а шукаючи душі своїй спасенія... За для Бога це роблю...

Стеха. (Хапа його руки і цілює). Ох, батечку-ж мій, я вже й не знатиму, як за вас Бога молити.

Бичок. От за ці словеса велики тобі спосибі. — Молись за грішну мою душу, чесная вдово... Ох, грішні ми, грішні... Ходімо до горниці, я дам тобі грошенять... (Пішли).

ЯВА 5.

Олена.

Олена. (Виходить з-за лаштунків збентежена). Куди-ж це мати пішли? (Гука). Мамо, мамо... Певно до глитая пішли... Вже збірщики поцінували телицю, ось-ось і до скрині доберуться, либонь і одежу хочуть цінувати... (Задумується)ч Чи давно-ж була тая годинонька, що тільки і думок мені було, щоб побачити милого, почути його любою розмову, пригорнутись до його серця... А вже воно ніби у сні мені ввижається: вже рай пахучий заростає терном колючим; вже безпечне, та сьвітле щасте, мов пташечка пролинуло, мов вихром пронеслося... Тільки іноді ніби ще піддуре на мить хворе серце, а через хвилину знов у душу заповза сумна думка і заклитчує її отрутою-зіллєм. Не всипу-

че що-денне бідованнє затруеться в душу незгоєнною болячкою і придавлює її, скибою важкою. Тяжко жити у сьвіті з щирим коханнєм. На що гідним людям в грудях чуле серце? Чи не лехче-б було жити без почутя, бідкатись з холодним серцем?.... — (Закрила рукою очи).

ЯВА 6.

Бичок, Стеха і Олена.

Стеха. (Вже під чаркою на порозї). Воно правда, добродїю, що краще, як хата добре вкрита, а свита гарно зшита... Ну, та вже коли хвортуна плаче....

Бичок. (Побачив Олени). Здоровенька була, Олено Юхимовно. (Сьміється). Загордувала, що вже і не витається зо мною?

Олена. Чому-ж і не привитатись? (Кланяється). Та й чим би то я мала гордувати? Мамо, ідіть мерщій до дому, бо там вже й до скринї добераються.

Стеха. А дулї їм з маком... Осьдечки гроші. — (Показує гроші). І теличка первісточка буде у хлївци і одержинка в скринї. Зась їм та дулї з маком. Ох, питинко моя люба дитино моя паняночко, краще-б менї було бачити тебе за нелюбом у розкоши та вдобрі, нїж за милим та в нуждї. Прощайте Йосипе Степановичу. Пішли вам Господи щастя і віку і куди тільки думка ваша сягне, щоб усе так сталося, як забажаєся. (Пішла).

ЯВА 7.

Бичок і Олена.

Бичок. Але ти ще краща стала, як дївкою була.

Олена. То нехай воно при мені і зостається.

Бичок. Чого-ж ти так скоса на мене поглядаєш, мов би ягнятко на вовка? (Усьміхається). Хіба у мене такий страшний погляд?

Олена. Ні, погляд у вас лисичий, та вовча думка...

Бичок. Ай-ай-ай! а рученята які стали чорні?

Олена. Он у вас і білі руки, а душа...

Бичок. Живе тобою, тобою дише...

Олена. Чи вам же пристало балакати про коханнє? Від вас вже землею смердить.

Бичок. (Сьміється). Не сердься, моя квіточко. (Хоче її обняти). Золото не молодичка.

Олена. Ну-ну, рукам волї не давайте. Ач які. Перед людьми вдаєте з себе святого та божого, а на одинця — бісови рідня...

Бичок. Нащо-ж Господь і дає красу, як не на те, щоб на неї задивлятись?

Олена. Та хоч би і так, то не вам вже про коханнє казати.

Бичок. Чому-ж то так?... А я все таки кажу, що люблю тебе, як дочку, як...

Олена. Знаю я вас.

Бичок. (Зітхнув). Ти все-ж таки не імеш менї віри. що я добрий чоловік?

Олена. Добрий... Як спите, то їсти не просите...

Бичок. Усе шуткуєш та жартуєш? І дай Боже, мовляв, шуткувати аби не сумувати... (Зітхає). — Боже милий. Усім людям я любязний, тільки тобі, моя голубочко, моя квіточко... Чого-ж знов шпігаєш мене гострим поглядом? Вір не вір менї, а я скажу напрямки, що оден твій ласкавій погляд і пан я над панами...

ЯВА 8.

Ті-ж і Мартин.

Мартин. (Підкравшись до Бичка). Йосипе Степановичу, кумцю любезний, я на тебе десять разів ласкаво гляну, тільки позич мені ще на видро горілки? (Олена пішла).

Бичок. (З серцем). Чортяка тебе піднесла!

Мартин. Не гнівайся. А гарна молодиця, га? А мати її ще краща була — на все село, та й на вкруги не було кращої дівки... Та панич звів з ума. Був тут такий панич... Ех, кумцю, кумцю, бодай вас курка вбрикнула! Давай пять рублів, та й бери полові, — хочеш?

Бичок. Ох, переплачую либонь трохи, але нехай вже. (Бє по руці). Піди-ж до волості та напиши розписку.

Мартин. Що? Куди? До волості?... Ов-ва.... Стало бить нема вже Мартинови віри, нема? Так отже з місця не ворхнуся, не попхнуся... Давай, кажу пять рублів? Не даєш? (Кричить). Юдко, гей! Бери чемерку, бери шапку, бери чоботи... Гей, збирайсь голота, Мартин гуляє. (Сів долї і розбувається). — Ого-го, у Мартина ще буде на що пити, ще й буде та й буде. Юдко, бери сорочку, бери чоботи, бери...

Бичок. Та вгамуйся, не репетуй. Ходім у господу, там і гроші дам.

Мартин. Нї в тин, нї в ворота, сударине криворота. Гей куме, памятай приказку: „Коваль клепче, доки тепле...' Гляди, щоб я не прохолонув.

Бичок. А завтра на які похмилитись?

Мартин. Оце вже не твоє діло, та й не попове, — от що. Слухайте, голубе сизий, кумцю любезний: не будьте ви свинею, коли вас величають, не будьте тим, що моркву риє... (Співає):

Ой, пє Байда
Мед, горілочку,
Та не день, не два,
Та не годиночку.

Давай пять рублів бо як розсерджусь, не продам половиx. Гей! Юдко. Іди сюди. Бери чоботи, бери штани, бери сорочку. (З шинку вибігає жид).

Бичок. (Виймає гроші). Та на вже, що з тобою подієш?

Мартин. О тут поклади, біля мене.

Бичок. Чи годиться-ж хазяїнови отак посеред вулиці валятись?

Мартин. Не чхай мені в ніс, нехай тобі біс. — Сідай і ти рядом. Не хочеш? Ого-го! Дуже закопилив губи.

Юдко. Мартин Рапивонович, так не благородно.

Мартин. Що? Що ти там гарчиш? На гроші. Стій же тут поки я доспіваю. (Співа):

Прийшов до него
Цар турецький:
„Що ти робиш, Байдо,
„Байдо молодецький?
„Возьміть Байду
„І звяжіте,
„Та за ребро гаком,
„Гаком зачепіте".

Там він і доси висить, сердега. (Зітхав). Юдку, підведи мене. (Жид підводе). Ти може думаєш, що я пяний?

Юдко. Сохрани мене Бог, ні в какой случай.

Мартин. Веди мене під пахви, неначе манзелю... (Жид взяв під руки. Гей, збирайсь, голото, Мартин гуляє... Пропив воли, полові, пропив...

Юдко. Дай Бог, дай Бог.

Мартин. Почнемо з рябих... Ого-го, у Мартина ще буде за що пити, ще буде тай буде... Юдку, дай, я тебе поцілую. (Цілуються).

Юдко. (У бік). Приходиться з свинею цілувати, фе! Треба хамули, потуряти.

Мартин. (Штовка жида в шию). Відчиняй, бісий капцане, двері. (Пішов з жидом в шинок).

Бичок. (Оден). Починай, Мартине, з рябих, а мені й на руку ковинька: будуть і рябі моїми. Треба буде на всякий случай на воли векселя заготовити, щоб підписав Мартин, то воно спокійнійше буде. (Сідає на ганок і зітхає). Ох, засіла мені Олена і в голову і в серце, як той цьвях, засіла! Так невже-ж вона і завжди так буде зо мною? Чи я її такий, гидкий, чи осорузний?... Та друга-б з радістю пішла-б на даровий хліб, на гарну одежу... Треба буде подарувать її срібні сережки та й позолочувані... Хіба подарувати заразом і хустку на голову? (Задумав ся). Чи не можна-б як небудь Андрія спровадити з села куди небудь у найми? Або чи не звернути на нього провину, що він весною украв у мене коняку? Поки виправиться, то все такі місяців зопять подержуть в острови... Сьвідків буде підкупити... Без Андрія я певнійше оборудував би своє діло. От так і почуваю, ніби голосно щось у серцеви промовля: Олена, Оленка, Оленочка... Аж у очах туманіє... Прямо: навожденіє.

ЯВА 10.

Іван Повлович і Андрій Кугут.

Ів. Павлович. А, слухом слухать, Йосина Степановича у вічи видати.

Бичок. (У бік). От чортяка тебе принесла. Ще чаю, або кохвію попросить... А мені з тебе кори-

сти, як з бика молока. (До него). Яким це вас вітром до нас занесло?

Ів. Павлович. (Чоломкається). Діла, діла. Аж голова тріщить од тих самих ділов, котриї... Тут чоловіка хочу по ликумендарції найняти, та от ні як до совокупности не провзойдеш.

Бичок. Якого чоловіка? (Побачив Андрія). Чи не Андрія?

Ів. Павлович. Да. Вот єтого самого, котрий ізьджєсь состоїть на лице.

Бичок. (З криком). Андрія?!

Андрій, Та мене-ж.

Бичок. (У бік). Поможи Боже! Ще краще без гріха. (До Івана Павловича).. То чого-ж тут? Милости прошу до господи.

Ів. Павлович. Значить, даю я йому на год вісімдесять? А робота яка: наглядать за хазяйством і всякою, значиться, процендурою, — значить, будем так говорить: Як за прикащика беру.

Бичок. Та вам кращого робітника як Андрія не знайти. І чесна людина, така вже чесна... Вже кого, а Андрія і я посовітую і прямо поручусь вам за него.

Ів. Павлович. Чув, чув од людий. Слихав, слихав. Звісно я не стану копитал жбурлять так, за ради Бога, бо то трудове. А, значить, посовутувався тут з де якими хазяїнами, ну і... А мені такого чоловіка і треба, щоб він не лишень був і у хазяйстві за всяким сословієм, щоб було як своє око. (До Андрія). Одначе спитай хоч і Йосипа. Степановича, чи дасть тобі тепер хто більшу ціну?

Бичок. А як ціна?

Андрій. Тут не про ціну річ...

Ів. Павлович. А будеш вірно служити і всякі діла проводить, так я й прибавлю какой руб чи больш тово...

Андрій. Що говорить? Ціна гарна, у нас таких

цін і не чуть... Одна біда, що далека сторона.

Ів. Павлович. Якаж то далека сторона, що будеш так говорить і двохсот верстов не буде?

Андрій. А хиба то близько?...

Бичок. (Хихика). Ой, далека-ж, далека сторона, аж на кінци сьвіта... Звідци не видко... (До Ів. Павловича). Ви-ж тільки розміркуйте: одне, що далека сторона, а друге, що тут зостанеться, жінка молода, так страшно покидати, щоб іноді на самоті не знайшла собі забавки...

Андрій. (Блеснув очима). Йосипе Степановичу. Моя жінка, то мої сором буде, а вам до цего діла зась...

Бичок. (У бік). Ого, який баский. (До нього). Горячий як у горни зелїзо.

Ів. Павлович. Запоржська кров. Люблю таких молодців. Гарачий чалавік, будем так говорить, до всякого дїла гарачий.

Бичок. А я тобі, Андрію, мушу вже по приятельски сказати, тільки ти, голубчику, не гнївайся на мене. Коли-б ти швидче найнявся, то може і менї швидче віддав би позику?

Андрій. (Червонїючи). Йосипе Степановичу. Не пристало путати чужого чоловіка у наші з вами рахунки... Дуже вже часто стали ви дорікати менї тією позикою.

Бичок. Господь з тобою. Як вже я тобі дорікаю, то й не знаю. По божому з тобою обходжуся, хоч по правдї кажучи, ти, голубе сизий, ніби й чести не знаєш...—торік належало віддати.

Андрій. (Заскреготав зубами). Годї, Йосипе Степановичу. Не знаю хто з нас чести не зна. Ви-б краще розказали, як та позика складалась?...

Бичок. Ач, ач... От і роби добро людям...

Андрій. Ну, та що вже тут... Засунув шию в ярмо, то треба везти. Я іду, я согласен...

Ів. Павлович. Хвалю. Значить, маладець. Щоб уся ета процендура зразу: іду, або не іду. Маладець, одно слово, маладець.

Бичок. От і слава Богу. Ходім вже до мене у господу і там вже побалакаєте собі любенько.

Ів. Павлович. І документально. Документальність, первоє діло.

Андрій. Можна і тут балакати. Я не крадене продаю, а свій піт, свою кирвавицю...

Ів. Павлович. О, ні! У хаті якось благороднійше. Та вже вон і смеркає.

Андрій. Про мене, ходім хоч і в хату.

Бичок. (До Ів. Павловича). Милости-ж прошу, хліба-соли одкушати і чаю-сахару одпити.

Ів. Павлович. Благодать вашому дому.

Бичок. (Бере Андрія за плече). От ти все ніби сердишся на мене, а я їй Богу, тобі добра бажаю.

Андрій. (Зітхнув). Бачу, бачу, та не вмію до ладу подякивати. (Пішли в домик).

ЯВА 11.

Мартин. (На порозі шинку). Йосипе. Бери полові воли тільки дай мені ще три цілкових. Юдко каже, що я вже допивсь до хазяйки, що вже більш не випю... Хто, я не випю? Та я одним духом випю цілу кварту... Я видро ще випю, цілу бочку... Юдко мене не зна, хто я?... Мене ніхто не зна. Я тільки сам знаю, хто я? Я старшина, я староста, я соцький.. Я все... Я становий, ей-ей-ей, я становий... Га? Де становий? А що мені становий... Я його не боюсь.. нехай іде сюди... Я, я нікого не боюсь... Що ти мене штовхаєш? Какоє ти мієш польнос прао штовхать мене? Одійди, а то усю морду розтовчу... Ах, ти-ж... (Замахнувся і впав).

ЯВА 12.

Андрій і Іван Павлович.

Ів. Павлович. Так, стало, будем так говорить, завтра і в дорогу.

Андрій. Я своїм словом не торгую і набірг його не даю.

Ів. Павлович. Маладець, гаворить, як по писаному. Так у ранці сходимо до волости і всю там механіку, на счет условія. Щоб, значить, будеш так говорить, ні якого продолжительного хвакта, ні якої процендури... А що, писар ваш любить приношенія?

Андрій. А деж ті писарі, котрі цего не люблять?

Ів. Павлович. Розвів руками). Що ти вдієш? — Здирство, одно слово, грабіж. Нема чести, у яму честь закопали... (Вернув ся в домик).

Андрій. (Сам). Важко бути вільним і не мати волї, страчувати силу на чужу користь: чужу ниву обробляти, а свою занедбати. А ще тяще не знати просьвітлої години, не бачити краю гіркій праці... Побила вже лиха година, як чужа нива, та пожичений серп... І не вже так гнутись до віку? Ні, ще на навруги мене засіяє ясне сонечко, ще доля усьміхнеться. Оден рік попрацювати до втоми, до знесилення і лихо одлине... Допік ти менї, Йосипе Степановичу, твоєю ласкою; „позику, каже знаєть, а на віддачу не дбаєть". Я не дбаю я не працюю? Грудина та спина те знає а очи кистляві, руки в пухирях. Добрий ти чоловік, Йосипе, тільки не впадай тобі в руки, живцем облупиш? Ти допомагав менї і радив, спасибі тобі, доки не скрутив мене, мов налигачий твоєю позикою? І зараз мене порадив, тільки що ця твоя порада гірш ніж зрада: вірвав ти у мене слово своїм доріканєм, я з горячу дав його і тепер вже ні за що не зламаю. Личше-б ти мене ножем порізав, та не корив гадино. твоїми грішми. Витяг ти з мене

жили, щастє моє надламав, серце мов кровію облив... Сліз ще не випив моїх, богато ще їх зосталось.... (Витира очи рукавом). Сором, плакати козакови. А Олена? Що з нею буде, як довідаєтьcя про неминучу тяжку розлуку? Ох, та не можу-ж я далї терпіти, гнутись і вклонятись перед тим, котрий моїм же салом, та по моїй шкурі маже, котрий користується моєю кирвавицею і за мою гірку працю мене-ж зневажа... Скріпись серце, висохніть очи...

Олена. (Виходить). Ти тут, Андрію?

Андрій. (Здригнув). Олена?...

Олена. Чого ти такій? У тебе слези на очах...— Може що лихе вчинилось?

Андрій. Я... я нанявся в одїзд, на рік....

Олена. В одїзд без мене?... Ох, серце, серце... О, пайте-ж менї отрути-зїля.. Милий покидая. Рвись серце, з грудий, туманься розуме, пожежою палайте мрії... Пропаща я, пропаща. (Зомлїла паде Андрієви на руки).

Андрій. (З криком). Оленко, що з тобою? Зомлїла... рученки похолонули... Не бється серце... Олесю... Олесю... Боже, Боже... Олесю, промов же хоч словечко... Зіронько моя, не зворушуй мої одваги... Олесю, я слово зломаю, чуєш?... (Ридає) Одкрила оченята?... Чого-ж серденько, так пильно дивиш ся на мене?... Нї, я не можу розріжнитись з тобою, нехай умру в ярмі пропаду у кормизи, а тебе я не покину.

Олена. (Довго дивить ся на нього, далї ледве промовля). Стрівай, стрівай... На рік? Тільки на рік?... А там знов будемо у купі, знов щастє, знов рай... Дивись, дивись менї в вічи: прямо, любо, весело, щасливо, дивись... Ох, як я тебе кохаю. Помру без тебе. (Тихо плаче).

Андрій. Не кажи, не кажи так...

Олена. Завяне серце і оченьки погаснуть... Стрі-

вай, подумаю, я подумаю... (Помовчала). Нічого не зрозумію... Без тебе зостатись? Дай сюди руку, серця, так... Їдь, їдь, мій соколе, мій сьвіте, моя думко... Ох, вяну-ж я, вяну як квіточка на вогни.. Їдь, їдь милий... Швидче їдь. Серцем тебе благословляю. (Одійма його руку од серця). Прощай.

Андрій. Боже милий. Оден ти бачиш моє серце, переповнене кровавих сліз... Усе я тут покидаю, — серце, душу, думки, надії і талант... Тепер я біднійш від старця. Зглянь ся-ж надо мною бідолашним!

Олена. (Пада на коліна). Боже милосердний: Благаю Тебе Єдиного, зєдиняючи в благанню всі мої слези, всі мої думки осиротіле серце, в слезах потоплену душу, приспи, Боже, моє серце, доки мій Андрій, моє кохане, прилине до мене голубоньком сизокрилим... Боже, пораднику єднни, уста мої незможуть вимовить перед Тобою мого горенька, слизоньками вмитого.

Андрій. (Тулить її до серця). Богу, Богу єдиному покидаю тебе, моя вірна, єдина дружино.

—— ЗАВІСА. ——

ДІЯ 2.

Хата Стехи. — Стіл покритий старенкою скапертиною; дві лави, скриня і де-яке збіже.

ЯВА 1.

Стеха, Олена, Збірщик.

Стеха. (Сидить біля стола). І це-ж ви по Божому робите, по людському?... Беріть одежу, не богато її осталось, грабуйте усе. Як не зволікайся, як не думай, а не одіпхнеш від себе злиднів: чи сегодня, чи завтра іти по під віконню з торбами, хиба не однаково?

Збірщак. А що-ж про зятя і доси нема чутки?

Стеха. Нема. Вже сегодня десятий день, як і рік минув, а його нема, та і нема.

Збірщик. І не вже Андрій за цілий рік і одного листа не прислав?... Дивно... Може туди почта не доходить?... Є такі землі, що ще почта не доїжджає... Ворожок не питали?

Стеха. Вже кидались ми і по ворожах і по ворожках.... А Олена то вже вигудла і виплакала, так що і сліз у очах не стало.

Олена. Не всі, не всі ще слези виплакала. Вони є, та запеклись біля серця.

Збірщик. Бува і так, бува... Дивно, дивно..... (Помовчав). Так таки навспряжки кажеш, що нема гроший?

Стеха. (З жалем). Ні, шуткую я.

Збірщик. Я через те, бачиш, що є і про між нашого брата: инший такий, що хоч ти його або ріж, не дає... (Ідучи в хату). Так сегодня прийдемо описувати. (Пішов).

ЯВА 2.

Ті-ж без Збірщика.

Олена. Мамо, що-ж це з нами буде?

Стеха. Думай вже ти, доню, а мені лихо зовсім памороки забило. Таки, мабуть, я здуріла, бо нічого не збагну... Як кажуть люди, то так, мабудь воно й є, що покинув нас Андрій на віки вічні...

Олена. Страшно, мамо, страшно.

Стеха. Вже-ж не даром і ворожка тільки похитала головою, а далї сплюнула тричи та махнула рукою... Чому вона нічого не сказала? Мабуть щось лихого є... Тепер одна надія на Йосипа Степановича.

Олена. Ох, не нагадуйте менї про нього.

Стеха. А в кого-ж нам помочи шукати?

Олена. Не знаю... (Задумалась). Завтра виженуть з хати. Куди-ж підемо: на вигін, по під тиною? Де-ж ти, Андрію, де-ж ти, порада моя?

Стеха. Байдуже йому про нас.

Олена. (Ламає руки). Ох, якаж пекельна ваша мова. Отруїть краще мене, ніж маю слухати такі річи.

Стеха. Тебе отруїть, а самій куди подітись з трема діточками малими? Чи всіх повбивати, а потім і самій з кручи в низ головою?

....**Олена.** Не знаю, нічого не знаю, нічого не зрозумію... Спитала-б у серця, коли-ж і воно мовчить; давно його не чую, немов вмерло воно... Ніби крига в грудях сперлася... А може, мамо, Андрій вже

недалеко? Стрівайте. Адже сегодня писар повинен вернутись з города, може і листа від Андрія привіз? Побачу, та спитаю... Ох, серце моє зомерзло, чого ти так стрепекнулось раптом? Ти щось певно віщуєш мені: чи горе, чи радість?... (Побігла).

Стеха. (Сама). Бідна, бідна дитино моя. Засушила тебе журба, звалила недоленька. (Ламає руки). Чи ми в чім кого скривдили, чи кого прогнівали, що зявилася така напасть, котра примушує нас до смерти? Чи вже-ж і доси караюсь я за те, що колись послухала нерозумного дівочого серця і пішла на гріх; за те, що колись покохала до забутя і, занехаявши сором і забувши Тебе Боже Милосердний, осоромила себе і весь рід... Карай, карай мене, мій щастний талану. Мало ще я покарана. (Ридаючи пада на стіл).

ЯВА 3.

Бичок. (Входить). Чого ти стара що дня голосиш?

Стеха. Хто чим богатий, то тим і цяцькається.

Бичок. Чув я, що хатку твою хочуть цінувать? Шкода! Бач, дочка твоя не веліла мені і на поріг показуватись, а я таки прийшов: не можу я бачити людину в нужді, та в горю, та щоб не прийти та не дати поради розумної або допомати якої?... А де-ж дочка придзивлевана?

Стеха. Побігла десь, як нависна. (Зітхнувши). Я вже і думок не приберу, що з моєю Оленкою поділось?

Бичок. А що таке?

Стеха. З першу було і поплаче і посумує, а далї і схамениться і повеселїє... Перш було схопиться у ночи, упаде перед образом на колїна і почне моли-

тись; та й молиться якось не полюдськи, не молитвами, а по свойому, щось таке говоре, що і не розбереш; я озвусь до неї, то вона замовкне. А це вже місяців зо-два то, либонь, і про Бога забула.

Бичок. (Жахнувся). Про Бога?

Стеха. А отєих девять день, що минуло після года Андрієви, то вона вже мов несамотна; вже і не пізнаю я її, неначе то не моя дитина.

Бичок. Погано, погано... Вже коли про Бога почала забувати, то це зовсім погано.

Стеха. Таки-ж подумайте: за цілїсенький рік, анї вісточкі від Андрія...

Бичок. Можна, можна забути про все, тільки не про Бога. От я нїколи не забуваю про Бога... Хіба вже і присїсти?

Стеха. Сїдайте, добродїю.

Бичок. Сяду, государине моя. Ох гріхи, гріхи наші тяжкі: як вже не оберегайся, як не обминай його, а не обминеш; бо увесь мір на гріхах стоїть, як на сохах, гріхами вкритий, гріхами впитий... Поміркуємо наприклад, об тім що навкруги нас дієся: пянство, сварка, лайка, грабіж... Брат брата обдирає, син батька обкрадає... Кидають віру, ломають присягу, на Бога навіть скаржаться. Охо-хо-хо! Куди скинеш оком, там на тебе гріхи і посиплються, як град, як горох... Бо всї ми винні: кождий за себе і за всїх... Сказано-ж: „і во гріхах роди мя мати моя".

Стеха. Ох, як я вже молюсь Господеви, то і не знаю, хто молиться?... Денно і ночю молюсь, та мабуть мої молитви не вгоднї Богови... Ох, грішні ми, грішні...

Бичок. (Помовчав). Що-ж, сударине моя, говорила ти з дочкою про моє дїло?

Стеха. Говорила. Так що-ж, в одну душу каже: „не піду на гріх".

Бичок. Гріх? Ти не вміючи, щось не так промовила?... Я кличу не на гріх, а за хазяйку до себе, за господиню; а там вже, як що вона привикне до мене, то... Я хочу, щоб вона доглядала моє добро і мене, а я за те подякую не аби-як... А як Господь поможе, що і Андрій вернеться благополушно, то і я його прийму, як брата, як рідного сина... Розумієш ти все це?

Стеха. Коли-б ви самі з нею побалакали, та ще по вченому, то може-б вона і послухала вас.

Бичок. Тобі, государине моя, як матери, якось ніби... благопристойнійше. Звичайно, що треба урезопити її уміючи і здалеку... Так би то це диво обладнати щоб усім нам добре було і людського поговору щоб оминуть?... Є такі слова котрими можна урезонити тільки треба їх знати... Слово — велика сила...

Стеха. (Хлипа). Я-ж кажу коли-б ви позаторік, як ото почали умизгатись біля Оленки як ще вона була дівкою, так, кажу, коли-б ви тоді по закону думали одружитись з нею, то я-б її і поневолила до шлюбу з вами.

Бичок. На що силувати? Де силують, там нема путя. Окрім того, государине моя, від не вінчаної жінки більш шаноби, ніж од вінчаної. Богато людий переступає через закон, та ще й як... Та і живуть собі благополучно та хорошо... Ти-ж знаєш що я чоловік не сліпий і бачу усе це у книгах, своїми очима бачу; я вже не оден десяток книжок перекидав, доки до всего добився. Я бачу й розумію гаразд, як воно і що у сьвіті коїться. І кажу обі ще раз, що усї ми переступаємо через закон, увесь мір... Дарма, що я отутечки живу, мов би у закутку, одначе я добре бачу, що і по всему сьвіті дїється: у який бік одним оком тільки скину, зараз увесь сьвіт, уся

округа так і зявиться перед моїми очима, мов на долоні.

Стеха. Та про це що і казать: усї люди, у оден голос кажуть, щи ви чоловік удающий і до усего знатній.

Бичок. Знаю, та ще і добре знаю. Богато доброго знаю, не мало і злого... Тільки що злого людям чинити не хочу, бо я богобоязний чоловік.

Стеха. (Озирається). Чутка іде по селу про вас, що ніби ви яж девять субот проти великодних свят ходили підопуст, поки якусь чорну книгу здобули?

Бичок. Ходив і здобув... І та книга виявила мені увесь сьвіт. Я спогляну на чоловіка отак крізь палці, то зразу догадаюсь чим він і диха. А гляну на зори, то вгадаю, що діється за двайцять верстов відсіла... До всего, государине моя, добрав я розуму, до всего я вчений.

Стеха. (Помовчала). Ох, грішні ми, грішні. — Ось посидьте троха, а я піду пошукаю Оленку, може в двох чи не просогласимо? (Пішла).

ЯВА 4.

Бичок. (Сам). Сегодня знов прийшов від Андрія лист, ось-ось незабаром прибуде і сам: часом Олена довідається про листа, то у мене є вже другий на поготовлю. (Виймає). Осьдечки він. Нехай несе до кого хоче читати, тут добре написано. А хіба я мало передавав старій грішми та хлїбом? Та щоб так моє добро і пропало ні занюх табаки? О ні, ні! Хоч на тиждень, хоч на день, а Олена буде моєю... Перше листи од Андрія я рвав, або палив, тепер же сам написав... Та я задавив би себе своїми власними руками, коби пересвідчився у тім, що з грішми не матиму чого схочу... На що-ж і гроші тоді, на бісо-

вого батька вони, коли за них не можна купити увесь єьвіт? Спалить їх, в воду жбухнуть, за вітром пустить...

ЯВА 5.

Олена. (Ббігає). Де лист від Андрія?

Бичок. Вже довідалась? Певно писар сказав? Нема в мене ніякого листа.

Олена. (Просить). Віддайте, батечку, голубчику. Віддайте.

Бичок. (Зітхнувши). Бідна, бідна ти сиротинко. За цілий рік діждалась одного листа, та й той.... Жаль мені тебе, дуже жаль. Я хотів затаїти його від тебе, та писар побачив, що є Херсона і догадався від кого... Думаю: як затаю, то він все рівно викаже: На, на... (Дає листа).

Олена. (Цілує листа). Тут, тут моя мрія, мій спокій, мій талан. (Входить Стеха). О, серце моє, бідне серце, щасливе серце, щасливе... Тут мій смуток, тут мої і радощі... (Розпростерши лист, дивитйся на него). О, горѐнько-ж моє тяжкоє, а Боженьґу мій. Яка я нещаслива, що не вмію і словечка прочитати... Він, мій милий, пише до мене, він балака зо мною, витає мене, а я... Одне-б тільки словечко прочитала своїми очима і я-б половину серця віддала. — Ох, яка-ж я безталанна, яка я бідна; я тільки плакати умію, та ридать, а серце кровию обливать...

Бичок. Дай же я тобі прочитаю.

Олена. (Не слуха його). Ні. Я піду зараз до писаря, або до дядька Мартина: вони менї його прочитають як слід, а ви не здібні). (Побігла з хати).

Стеха. (До Бичка). Що-ж там Андрій пише?

Бичок. Краще не питай. Другу вже покохав, ось що. „І не вернуся, каже, ніколи, і не сподівайся мене бачити.

Стеха. (З криком). Ох, Боже-ж мій! Що-ж це у сьвіті діється? Лишенько не всипучне, причепилося-ж ти до нас гірш пропасниці... Проклятий Андрій, проклятий! А як-же вона його любила, як кохала, як ангели люблять Бога!

Бичок. Годі тобі вже, стара, убиватися; що з воза впало — пропало. Гріх тобі так одною дитиною пеклуватися і побиватися, а про других забувати, а у тебе ще їх тройко, треба поберегти себе за для того дрібязґу, що вони будуть без тебе, як горобенятка без матери, як голубеняточка без неньки-голубки.

Стеха. Знаю, що тяжкий гріх, коли-ж не можу я забути тії зневаги, тії наруги від того недолюдка, Лиципервого сина пекельної душі... Проклятий ти, Андрію, на сім і на тім сьвіті.

Бичок. Не проклинай стара, ходім краще зараз до менеж та і порадимось, як найкраще, по рідному.

Стеха. Хоч і ходім.

Бичок. (У бік). Треба її підпоїти. (До неї). Вір, що ніхто так щиро не порадить тебе, як я... А про зраду Андрієву треба занехати діло...

ЯВА 6.

Тіїж і Олена.

Олена. (Мов несамовита). Мамо, мамо, ратуйте мене... Зрадив, зрадив милий... Нема мого Андрія, нема мого сонця... Ох, і гину-ж я, гину, як горличка без голубонька... Боже, покарай Андрія, пішли на нього невимовне лихо, щоб не мав він ні хвили супокою, ні жадної хвилиночки сьвітлої. Окрути серце його гадиною шипучою, щоб пила з нього кров по рісочці, доки і віку його. Оповій його спокій чорною хмарою, влий в нього душу вогня пекельного,

щоб тліла — не стрівала, щоб горіла і кипіла смолою смердючою... (Паде на лаву).

Стеха. Донечко моя люба, лишенько мені з тобою.

Бичок. (Встав). Прощайте, бідолахи. Гірко мені дивитися на ваше тяжке горюваннечко, не можу я... Слези мене душать... Здається: яке мені діло до чужого клопоту, а от плачу, як дитина... Ох, тільки не забувайте, що у вас оден зостається приятель по всяк час прихильний до вас: я. Ох... Прихоть, старенька, дам тобі найріднійшу пораду. (Пішов).

Стеха. Донечко, донечко, дитино моя люба, заспокойся-ж хоч на хвилиночку... Невбивай же мене своїм жалем... Слезами та смутком не вернеш того, що вже минулось.

Олена. (Підходить хутко). Мамо! Придивляйтесь до мене, вдивляйтесь мені пильно. Кажіть мені щиру правду, як Богови сьвятому, чи вже-ж змарніла моя врода, зівяла моя краса?... Чи вже-ж погасло в очах моїх безкрає чарівне щастє, иста мої стеряли чарівний посьміх; чи злиняли чорні брови, личенько змарніло? За що-ж Андрій мене здрадив? Він пише, що покохав другу, кращу і богату. Богату... А я бідна, я убога... А де-ж він знайде таке серце?... Моя краса, мої карі очи, уста рожеві, — на що вони? Це все нікчемниця, без богацтва все це не знать що... Та друга у гарній одежи, у дорогому намисті, в шатах, а я в латаній сорочці? У богацтві вся сила... О, пострівай же, мій коханий Андрієчку, уберусь і я в аксаміт, та і золото... Одягнусь кралею... Ідіть, мамо, зараз до Йосипа Степановича: нехай іде сюди, нехай зараз несе гроші, більше, більше гроший... Чого ви дивитись так на мене? Я боялася гріха, бо боялася Бога: в Андрієвій правді, в його серце було все моє щастє, весь спокій, всї надії. Андрій здрадив, стоптав правду, зламав слово, і

нема у моїм серцю Бога... Тепер я гріха не боюсь, а бідноти та злиднів не хочу більше... Не жахайтесь, мамо. Кличте мерщій Йосипа Степановича. Не я перва, не я і останна. Чим я краща від других?.. Ідіть же, ідіть скорше... (Випихає матір за двери). На гріх іду, на глум людям, на радість сатани і всім пекольним душам... Зроблюсь відьмою, чарівницею, перекинусь у пташечку малісеньку, в звіря, у комашку дрібнесеньку і знайду тебе, Андрію, зраднику,— кати мій... Не ти посьмієшся на дімною, а я над тобою посьміюся, прилюдно поьміюся... Геть сльоза з очий... Геть смуток... Сьмійтесь очи, співайте устоньки... Пісню, пісню, та голосну... Всі, всі пісні забула... Не згадаю ні одної... Згадала (Помовчала). Як вона?... Голосу не одведу... (Зачинає тихо співати), ніби промовляє):

В кінці греблї,
Шумлять верби,
Що я насадила,
Нема мого миленького,
Що я полюбила.
О, немає і не буде:
Поїхав за Десну,
Рости, рости, дївчинонько,
На другую весну.
Росла, росла дївчинонька,
Тай на порі стала,
Ждала, ждала миленького,
Тай плакати стала. — і т. д.

(Промовля). Росла.. та і плакати стала... Та і плакати стала? Чого? За чим плакала? А я і плакати перестала... (Задумалась). Ох, Андрію... В чім я согрішила?... Не знаю.. Нема Андрія... (Упала на колїна). Боже, Боже... (Тули рукою лоб). Невже я забула всїх молитов? Я-ж молила ся, що дня мо-

лилася, а тепер забула... Усі молитви забула?.... Неначе памороки мені забило, немов розум замурувало мені стіною... Душа жада молитись, в серці-ж мертво, в голові якийсь мотлох... Немов збожеволіла я... (Встала, похитнулась і безсила упада на лаву). Не вмію ні молитись, ні думати, ні плакати... Забула все, все забула...

— ЗАВІСА. —

ДІЯ 3.

Обстанови ті самі, що і в 2-й дії.

ЯВА 1.

Олена. (Сидить біля стола, схиливши голову на руки). Андрію, Андрію, отруто моя. За що-ж ти, голубе мій, зрадив мене, за що? Невже та друга цілком витруїла з твоїх думок і серця ту, котра колись тішила тебе ласкавими річами, голубила тебе горячими поцілунками, радувала та вiпганяла від думок і серця смуток і горе — голосочком-дзвіночком?... Невже забув і зустріч: в гаю, біля криниці під вербою, в поли?... Чи можна-ж і до смерти все те забути?...

ЯВА 2.

Христя і Олена.

Христя. (З ведром вбіга і поставивши ведро біля порога скоро кидається до Олени). Здрастуйте — не застуйте... Здорова Оленко. О, чого це ти така засмучена?

Олена. Хиба не знаєш мого горя?

Христя. От, тобі і маєш. А я це простяглась до тебе з порадою. (З смутком). От і купила я собі на спідницю, та на хвартушок і нові чоботи купила, і сорочки... Усякого добра повнісеньку скриню накупила. В скрині пусто і в кишені не густо... Аж дві весни і два літа заробляла поденно: великі гроші від-

дала батькови до рук, а пятаки та гривни виховувала від батька, та і виховала мало аж не шість карбованців, от їй Богу, що правда. А вчора як прийшли оті здірщики, бодай їх за печінки взяло, та як почали цінувати... Батько бідкаються, та об поли бються, мати плачуть, а дітвора дрібна, як підніме реви та галас... І лихо, чох з хати втікай. Мене за серце як ухопить... І вже, сестричко, і не тямлю, як я вбігла в комірчину, витягла з під соломяника свій клад, вбігла в хату, та й жбухнула його збірщикам межи очи, так таки і жбухнула, от їй Богу. А далі, як заголошу. І обідати не сіла, поки не досїдилась, та не доголосилась до того, що батько аж налаяли і мало не побили... От тобі, Христе, і спідничка нова, от тобі і чобітки з підківками. Прийде Різдво, — усі-ж-то, усї дівчата вирядяться, як квіточки, як лялечки — у нове та в модне, а я одна, мов та сирітка, буду у старенькому... Ніхто і глянути не схоче на мене, усі хлопції відвернуться від мене, бо, звісно, у старенькому...

Олена. Не печалуйся, щебетушечко, кому ти до вподоби, той і в старенькому зачепе...

Христя. Я і колядувати не піду: ні на вулицю, ні на скобзалку не піду, ховатимусь від людий... (Помовчала, потім нишком). Хиба признатись тобі, сестричко?

Олена. Певно покохала?

Христя. Їй-Богу, я тобі признаюсь, а ти, зазулечко, порадь мене найкраще. (Знов оглянулась). Я вже зовсїм подала слово Максимови, казав, що після Дмитра, прийде з старостами. А люблю-ж я його, Господи, як люблю. А що як батько та не захочуть мене віддати за Максима?

Олена. Не хапайся замуж...

Христя. Так кажу-ж тобі: люблю його, що і душі, навіть не чую. А як він мене любить. Господи,

як дуже любить. Ми вже кохаємось давно, давно... А спитай: як ми поняли собі, так аж чудно. У Петрівку, на другим тиждневи, у вівторок, зустрілись на громадцькій гребли, по той бік ставу, і як кумедно зустрілись; ходила я, бач, гусять шукати. Ходжу по над ставом, та все гусю-гусю, гусю-гусю... А вони запливши аж геть під очерета, та знай хлюпощуться собі, та глитають ряску. Почало вже і сонечко спочивати, а далї вже і смеркло, я все ходжу по березї, як манїя, та кричу гусять: гусю-гусю, гусю-гусю... Далї тільки що зійшла на греблю, аж зирк: іде на зустріч, порівнав зі мною: „Добрий вечер!" каже. А я зразу таки його пізнала і не мов отерпла не памятаю, чи отказала я йому що чи нї, бо так засоромилась, що і Господи. Чую, що лице моє, сестричко, мов вогнем запалило і серце стало рости, ширитись, нїби тїсно йому в грудях... Склепило менї иста і словечка не промовлю, стою, нїби зачарована, от їй-Богу правда. Далї він питає: „Що це з тобою, голубко?" А я мовчу, неначе камянна. Далї взяв мене за руку і стиха промовив: „не даром мене мов маною, сюди вело, то-ж серце поводарем було..." От цієї мови все в менї нїби загорілось і понялось половінею: не мов та люба мова понеслась геть по річцї і далеко-далеко луною одкрикнулася і нїби все замовкло навкруги і вітрець затих, і хвиля потягла і очереть задрімав... А в грудях тепло-тепло так, аж нїби млосно робиться... Через яку годину плеснулась рибка проти зорі, я стрепенулась і нїби очумалась і тодї тільки почула своє серце, почула, як воно виразно токотить, неначе що його наумисно підтовкує... Хочу глянути йому в очи, хочу забалакати до нього і не можу. „Може я тобі, моя квіточко, не до любови?" Спитав і хотїв випручати свою руку з моєї, а я вдержую і так сильно стискаю її, нїби боюсь опустити свою долю, своє щастє... І вже і не памя-

таю, як він мене пригорнув і почав цілувати. Довго, довго цілував, та також любо, мов би соловейко щебетав, що слухаєш те щебетанє і неначе-б то нічого не зрозумієш, почнеш зітхати несамовито, далї і слези полїються, а ти їх і не зупинеш...

Олена. І все-б слухала того соловейка і не наслухалася-б.

Христя. Е-геж, так, так... А далї, ох, сором... І я його поцїлувала. Цїлуємось, та тиснемо одно другого до серця... І чимало-ж таки годину ми так простояли, бо як прийшли до дому, то вже наші спали, нїгде по хатах не сьвітилось... Заглянула в хлївець, аж і гусята дома...

Олена. (Зітхнула). І все те минеться, як любий сон і розмається, як марено в осени...

Христя. (З ляком). Що ти говориш, сестричко. Не лякай мене... (Помовчала). Ото увійшла я тихесенько у повідку, та і лягла... Що-ж ти думаєш, сестричко, не спиться та і годї. Тільки що, заплющу очи, так він і маріє передо мною, так його обличе і змалюється перед моїми очима. Чую: перші півнї проспівали, далї — другі, аж і треті... А соловейко десь далеко-далеко так і виляскує, так і виляскує, аж луна іде. Почали вже і гусята на ставку гертувати, зашовкотїла утяка, ластївкочка на бантинї тихотихо защебетала... Зовсім уже почало на сьвіт благословитись. І через превелику силу заснула я, та так заснула, що ледве-ледве мати розбудила. Як збудили, та і питають? „якого це ти доню?"

Олена. Андрія у снї кликала?

Христя. Максима. Його Максимом звуть.

Олена. Хиба?... з

Христя. Я як злаплюсь та з комори, та на втеки... Аж біля річки зупинилась; і тільки тодї опамяталась як з річки свіжою водицею умилася... Ненароком глянула у вікно). О, до вас гостї ідуть: Йосип Сте-

панович... (Схопилась). Прощай, сестричко... (Побігла).

Олена. Ось і смерть моя їде. А я і крихітки не лякаюсь і не здрігнусь...

ЯВА 3.

Бичок. (Входить). Ну, що, янголятко моє, вже заспокоїлось?

Олена. Заспокоїлась... Не плачу і не сумую... А згодом буду реготать.

Бичок. Дай Господи. (Оглядається; входить Стеха). Позвольте, біля вас присїсти?

Олена. Сїдайте. Чого-ж ви так здалека? сїдайте блищче. Знаєте, як у піснї співається: „Зелененький барвіночку, стелися ще нищче, а ти, милий, чорнобривий, присунься блищче"... Я Андрієви колись приспівувала цю пісню: і вам би заспівала, та не нагадаю... як ще була зарученою, то Господи, як я любила Андрія, було жду зірочки вечірної, як пожовкла травиця слезоньки—росїнки. Було стою з милим від вечірної зорі до ранної, цїлую, милую його карі очи, його чорнї брови, слухаю його розмову і не наслухаюся... І здавалось менї, що я ту хвилю все замовкало і завмерало, не мов закохане, не мов зачароване тим безкраїм коханєм... І небо і зорі, і місяць білолиций нїби усьміхллись радісно і втїшались нашим коханєм; вітрець нїби боявся подихнуть, щоб не сполохати своїм повивом того невимовного щастя; і соловейко нїмів і затихав, прислухуючись до тих любих річий, щоб завтра переспівати їх на увесь мір найлюбіще, найголоснїще... Х-м, давно, давно це було... Йосипе Степановичу, богато є у вас гроший?

Бичок. Стане, сударине моя, на мій вік.

Олена. А на мій?...

Бичок. І на наш вистарчить.

Олена. Добре тому на сьвіті жити, хто грошовитий; куди оком скине, усе його, чого забагнеться, всего купить?

Бичак. Ох, не все... Окрім гроший, треба мати ще і талан.

Олена. У вас він є. Самі сегодня упевнитесь...

Бичок. (До Стехи). А що-ж ви, Степанидо Михайлївно, стоїте біля порога, мов сирота, ставляйте на стіл, що ви там принесли: здається, там усего доволї є, тільки чарки бракує?

Стеха. (Порядкує). І чарку зараз подам. (Подає).

Олена. Бачте, мамо, як вас шанують, що вже Михайлївною величають... (Сьміється). Михойлївна... А мене по батькови? Мамо, як мого батька звали?.. Ха-ха... Чудно якось на сьвіті коїться... І що менї на думку сплило? Г-м... Колись то, ще як я була малою, та вітчим за щось вибив мене та й випхав з хати. Господи, як мене ненавидить вітчим, через те дуже часто бив, з синяків нїколи не вигоювалась... Ото я і пішла собі плачучи до річки, сїла на каменї, та і хлипаю в кулак; аж чую, щось нїби співа і глянула у бік, дивлюсь: лежить під вербою, у холодочку якийсь панич і віспівує, і та пісня запала ще від тогди менї в думку:

„Одному доля запродала од краю до краю,
А другому зостате, де заховають".

Г-м... „Те, де заховають"... Через що-ж це воно так, Йосипе Степановичу, що „другому те, де заховають?"...

Бичок. Потому, що все від Бога...

Олена. Так?... А ще дивнїйше ось що. Вчора я була замужна, а сегодня: нї жінка, нї дївка... І вчора ще я не ненавиділа вас, Йосипе Степаонвичу, Госпо-

ди, як ненавиділа, а сегодня здаєтесь ви мені не таким вже гидким, та страшним... А ніхто-ж то не вгада, що завтра буде? Може завтра я вас покохаю...

Бичок. Дай Господи, дай Господи...

Олена. Перстені принесли?...

Бичок. Осьдечки. (Дає перстені).

Олена. Які блескучі. А намисто?...

Бичок. Ось і намисто.

Олена. (Плеще в долоні). Ой, яке хороше, та дороге... Давайте сюди... Можна надіть? Я надіну...

Бичок. Хіба я вам на то приніс, щоб в скрині лежало?

Олена. (Міряє на себе). Дороге та блескуче... Оця то блескучість і красує очи, підкопує розум, дурить серце і ламає волю. Чом ви зеркальця не принесли?... Або пострівайте, я подивлюсь на себе у видро... (Біжить до видра з водою).

Бичок. Завтра усе получите, чого сегодня бракує... Випємо-ж з вами, Степанидо Михайлївно, а Олені Юхмовні піднесемо чарку. (Подає її чарку).

Олена. Ні, і я випю з вами...

Стеха. Чи ти з розумом? Ніколи не пила...

Олена. А тепер питиму. „Горілочка з ума зведе хоч кого з ума", а мене на розум наведе... Тільки не звіть мене Юхимовною... Це мого вітчима звали Юхимом. Я Павлівна. Звіть мене, Йосипе Степановичу, Павлівною... (Регоче).

Бичок. Ну, дай же Боже, щоб усе було гоже.

Стеха. (Зітхає). А що негоже, того не дай Боже.

Бичок. Пю за ваше здоровячко, Олено Юхим... Павлівно. Бажаю вам, щоб ви по вік були веселї та щасливі.

Олена. О, я буду весела, буду щаслива... За гроші куплю і щастя і талан...

Бичок. (До Стехи). Викушайте.

Стеха. Пошли-ж вам Боже, чого ваша душечка праведна забажає. Ох, батечку, не занапастіть же моєї дитини. (Плаче).

Бичок. А хіба-ж над нами Бога нема?...

Олена. Як вам не сором, мамо, плакати? (Регоче). Віддаєте мене замуж, та і плачете? Наливайте, Йосипе Степановичу, і менї, та повнїйще, у шчерть. (Випиває). Ох, як же запекло, дух зовсїм зупинило...

Бичок. Заїжте согодким, зразу полекшіє.

Олена. Нї, нї, налийте ще.

Стеха. Що се ти, доню?

Олена. Мамо. Тепер вже не ваша печаль. Було за першою чаркою спинити, доки не знала якій в горілції смак... Лийте Йосипе Степановичу. (Боком наливає). (Повнїйше). (Випила). Уй, яка вогненна... Тепер я зовсїм весела. І горе як рукою зняло... Ох, як у голові усе пішло на виворот... Як Андрій мене сватав, тодї я не пила, бо дурна була... Ха-ха-ха... Як чудно все навкруги... Йосипе Степановичу. Чому ви вже заразом і музик не наняли? Адже сегодня ми вже і весілє справимо: чортяка на сьмітнику нас звінчає... (Регоче. Ще перстень є? Ондечки на руцї у вас. Давайте його сюди, надіньте на цей палець... Я хочу богато-богато перстенів... Я жадна на перстенї... І на гроші жадна... А цей перстень... (Зрива з пальця перстень). Хай він пропаде, це Андріїв перстень... (Кида його до долу). Тепер я з Андрієм розвінчалась. Пийте, Йосипе Степановичу, пийте, мамо, а я вже вдоволилась...

Бичок. Отак і краще. Дай Господи, дай Господи.

Олена. Мамо, внесіть менї ту сорочку, що я вишила Андрієви, вона там у коморі; я її подарю свойому молодому. (Стеха пішла). Йосипе Степановичу. Обійміть мене, та міцно, міцно. (Бичок пригортає її). Ох, не так, не так! Щоб теплом обняло все тіло, щоб вогнем всю запалило... Цілуйте мене со-

лодко, палко... Цілуйте-ж так щоб в очах потемніло, щоб серце розярилось. (Цілує його). О так, о так... (Одпиха його). Геть, холодні губи, як у мерця, лице, як лід. Ох, які-ж ви гидкі, гірше від жаби. (Стеха вернулась з сорочкою).

Бичок. Лице потепліє і губи розжаруться, як при гортатиметься до серця така квіточка, така кралечка. (Хоче обнять її).

Олена. (Схопилась). Візьміть, Йосипе Степановичу, цю сорочку. Мамо, треба молодому хустку причепити. Шкода нема. Хох би яку стареньку?... Отакі ми бідні... Хиба причепити мотузочок? А я, Йосипе Степановичу, панського роду, буду пити горілку, як воду. (Регоче). Бачите, хоч бідні ми та з пихою. Породила мене мати у панськім будинку, а вихована по хлївах, та по мурах... Батько відцурався, мати дочку виховала, до розуму довела і з розуму звела....

Стеха. Доню, доню, гріх тобі. Чим ти мене докоряєш?

Олена. Не докоряю, мамо. Я сама не тямлю, що верзу, бо мало випила. (Ухопила фляшку і пє нахильці).

Бичок. Олно Юхи... Павловно. Годі бо вам, так негодиться.

Олена. (Віддає). Тепер вдоволилась. Зовсім розум пропила... Усе закрутилось перед очима... Ох, як на душі легко... Мамо, пора молодим князеви і княгині постіль слати... Йосип Степанович — князь, а Олена Павлівна — княгиня... Ха-ха-ха...

ЯВА 4.

Тіїж і Мартин.

Мартин. (Обірваний, трясеться від перепою).—

Господи Вишній, чи я в тебе лишній: як пють, то минають; як бють то з мене починають.

Бичок. (Гнївно). Чого ти пянюго причвалав? — (До Стехи). Як це ви не замкнули дверий?

Мартин. На весілє причвалав. (Помовчав). Пянюгою величаєш мене перед людьми зневажаєш? А хто-ж довів мене до цего? Гей куме, Йосипе Степановичу, стережись...

Бичок. (Ласкаво). Ну, годї, годї, годї, не возом тебе зачепив... сїдай.

Мартин. (Сїдає). Менї вже нїчого терять, усе рішив; ще душа є у мене, не торгуйса-ж з нею, дорого заплатиш, цїни не складеш...

Бичок. Ну, прошу-ж тебе, замовчи.

Мартин. Мовчу. (Схилив голову на руки).

Бичок. (До Стехи). Почастуйте його, мамо. — Позвольте вже вас величати мамою?

Стеха. І яка я вже мати?...

Олена. Величайте, величайте. А мене як ви будете величать?

Бичок. Жінкою, моєю любою!

Олена. А люди як мене величатимуть?

Бичок. Частуйте, мамо. (Стеха частує Мартина). Яке-ж людям дїло?...

Мартин. Не жалуй, стара, наливай повнїйше. Тепер у тебе зять. богатий (Випив). Рум? Давно я не пив руму. Памятайте, Йосипе Степановичу, як ми ще були приятелями і жили у добрій злагодї?... Ви тодї мене все румом частували... Налий, стара, ще! (Випив).

Олена. (До Мартина). Дивіться, дядьку, якого я собі чоловіка придбала, правда він ще зовсім молодий?...

Мартин. О, що молодий: перша голова на вязах.

Бичок. (У бік). От чортяка його притаскала.

Олена. (До Мартина). Чого ви такі понурій та

ніби смутні? (Дивіться, яка я весела?

Мартин. (Махнув головою). І я зараз повеселїю. Налий, стара, ще... (Випив). І ти Оленко, пий. — Дурниця все. Честь, честне поводженє, честне житє, душа правдива, чуле серце — все це дурниця.— Гроші усему голова. Не загадуй наперед, що буде, а жий тим що сегодня є... А нема і не треба... З грішми все буде... А розпустив добро — пропадай з голоду... Давай ,давай, стара, швидше ще чарку, поки за серце не вхопило... (Пє). Нехай краще язик задубіє і заніміє, щоб помогло серцю і голові.. Нехай буде так воно є... Що-ж я вже і співать почну, так вже до співів і порива...

Бичок. Отак би і давнійш, заспіваємо божественної. (Співає):

Боже, зри моє смиренне...

Мартин. Ні, не сеї... Підтягайте висше. Почав співати):

Ой, хто пє, тому наливайте,
Хто не пє, тому не давайте. і т. д.

(Бичок, співаючи обнїмає Олену і цїлує).

Олена. (Відпихає його). Ох, як гидко менї.... Де фляшка? (Ухопивши фляшку, пє нахильці). А я буду пити по богато... (Зареготала і пада до долу).

— ЗАВІСА. —

ДІЯ 4.

Відміна 1-ша.

Рублена кирниця, на роздорожу, дальше поле і підлісє.

ЯВА 1.

Два чоловіки вертаються з поля, з косами.

1. Чоловік. Не піду я завтра на сходку, хай її враг; якого я там дідька не бачив? Я краще одпочину. За шість день так намахаєшся косою, що і не знаєш, чи кістки в тобі там в середині, чи болячки та міхурі.

2. Чоловік. Ну, а як знов накинуть копійки: на земство, на волость або на школу, або там ще на які витребеньки?

1. Чоловік. Нехай накидають, — одну шкуру здеруть, не дві. Та і хиба не однаково; чи та копійка у кишені телепатиметься, чи піде на товариство, папуші тютюну за неї не кипиш, так на чортового батька вона мені?

2. Чоловік. Чудний ти. Копійка до копійки, то вже і дві?

1. Чоловік. Велика сила, велика сума? Пару холів купить. Сядемо та підождемо Гната. (Сідають).

2. Чоловік. З копієк, брате, виростає капітал.

1. Чоловік. Брехня...

2. Чоловік. Чи тобі казав Свидир Напханько, що ото як тягали його до посередника, за побити Бичкове просо, так посердник, каже, совітують, обібрать Йосипа Степановича за старшину.

1. Чоловік. Це-б то Бичка? Він і сам уже себе обібрав... Хто винен йому гроші, та не оддає, то він без суда лїзе в хату, та і рабує...

2. Чоловік. А чи має він право?

1. Чоловік. Спитай його. Мабуть, що має, коли рабує?

2. Чоловік.При великих капіталах, та ще і грамотний зело, то його і сила і правда. І де він стільки гроший набрав? Я так думаю, що його і в пять тисяч не вбереш?

1. Чоловік. Мабуть, що не вбереш... Чув я, що нїби то він з двірських, з лаказів: у якогось полковника служив, так той, як помер, а він хапнув у нього гроші із шкатулки, та і затаїв. Скільки не лопитували, одним лицем: „не брав каже, хоч і під присягу...” О так. Продав Бога, та і запанував, та і обдера мір хрещений...

2. **Чоловік.** Ох, обдера, та ще і здорово обдера... Хто раз попався у його лещата, то вже годї пручатись... Хоч його душа може і чортам запродана, за теж сам він усе наше село держить в кормизи... Це ще гірш настало, як за кріпаства?...

1. Чоловік. Може і гірш... Побачимо...

2. Чоловік. То все-ж таки панови вклонявся, а тепер мусиш кланятися постолови. Тепер так настало, що у кого гроші, то той і пан.

1. Чоловік. І жаба—риба, бо в тій водї живе. — Дай лишень тютюну на люльку, бо в мене і на подзвінне нема. (Набиває люльку і запалює).

2. Чоловік. А як він мене опутав, так на дивовижу. Заслаб позаторік мій хлопчина, Дмитро, а, знаєш, бідкаюсь: сюди-туди за бабами, за шептунами... Коли це рип двері, входить Йосип, здоровкався зо мною, мерщій до хлопця і ну біля нього шептати, та вичитувати, та спльовувати: далї виняв балцанївку з якоюсь мазею, та і почав хворого шару-

вати. Що-ж ти думаєш? Доки баба-шептуха пришкандибала, він і вилічив хлопця, — їй-Богу правда. І ото з того случаю і почав він до мене учащати і почав налавати мені гроший на відробок, а я дякую, та радію, що Господь послав несподівану поміч. Подивився-б ти на нього, як було увійде в хату, то там дітвора і вкриє його, так і обліпить, — бо зараз: тому бубличка дасть, тому грудочку сахару, а иньшому і копійку. А як прийшлося відробляти, так я тоді тільки почухався у потилицю, вже мовчу, а тільки потерпаю... По денному ціна карбованець, а йому роблю за полтинника, бо на позику він прикида тобі процента та вигоду... О, розумієш?

1. Чоловік. Павук, одно слово, павук. Скрізь навкруги розкидав павутинє, і яка-б мушка, чи комашка поткнулась, то зайаз і заплутається. А глянеш на нього з боку, так такого богобоязного з себе в дає, що і...

2. Чоловік. І ловко як вдає.

1. Чоловік. Живим, мовлять, на небо лїзе.

2. Чоловік. Він таки характерник, бо до всего зна,

1. Чоовік. О, зна.

2. Чоловік. Він і знахор, і ворожбит і конувал... І в церкві навіть, всїм дякам порадок дає.

1. Чоловік. І на всї гласи воспіває?...

2. Чоловік. До всего добрав способи?

1. Чоловік. Мудра, мудра голова. (Помовчав). Я йому винен три двайцять. От же завтра візьму та і віднесу, хай йому враг з його грішми... Вже в друге мене не пійме: одно через те, що я горілки не пю, а друге...

2: Чоловік. Йосип навчить пити. Он Мартин Хандоля з першу теж горілки не вживав, а як піймався у лапи Йосипови — розпився і звівся нї на що. — Жінка з дїдьми пішла у найми, а він був у шинкаря за попихача, з десятою чаркою, доки дуба не дав...

Лікар як полосував, то казав, що то в Мартинові горілка занялася. (Глянув у бік).

ЯВА 2.

Тіїж і третий чоловік.

3. **Чоловік.** А ну, рушаймо до дому.

2. **боловік.** (Піднявся). Чого так довго барився?

3. **Чоловік.** Та там докосував Бичкове просо.

2. **Чоловік.** А ти богато йому винен?

3. **Чоловік.** (Махнув рукою). І не питай. Достанеться батьківщина і дітям і онукам...

1. **Чоловік.** Ні, мене вже не впійме у друге..... Одно через те... (Пішли розмовляючи).

ЯВА 3.

Гурт дівчат з граблями, клунками і т. п.:

(Співаючи проходять через подвіре з поля).

Над моїми воротами
Чорна хмара стала,
А мене молодую
Поговір і слава.

А я тую чорну хмару рукавцем розмаю,
Перебула поговори, перебуду і славу.
Тече річка невеличка з холодного краю,
Нема мого миленького з за річки Дунаю.
Росло, росло та і пожовкло зеленеє жито,
Ой, десь мого миленького за Дунаєм вбито.
Тече річка невеличка, бережечки зносе.
Молодая дівчинонька за милим голосе,
Тече річка невеличка та і не висихає,
Не покине козак дівку, як вірно кохає.

ЯВА 4.

Стеха. (Виходить, озираючись). Тут, тут Андрія дожидатиму. Він сюди мусить іти, цим шляхом. Він скоро повинен іти... Вчора розказував якийсь проїжний, що обминув Андрія по цей бік Міргороду... Чого-ж він іде да нас? Мало ще горя накоїв, тепер хоче у вічи посьміятись?... Так не діждеш же... — Тут тебе, іроде, дожидатиму... Не допущу до Олени, ні... Своїми власними руками видеру тобі очи з лоба... Ізгризу рукі твої, тіло ізшматую...

ЯВА 5.

Виходяать дві молодиці з поля, у одній троє дітий і колиска за плечима, у другої одежа і граблї.

1. **Молодиця.** (До дівчинки). Знов волочеш граблї? Кажу тобі: візьми на плечі, бо зуби поломиш... (До хлопця). Та не опиняйся бо, Степане, іди швидче. Ондечки і хата наша... Он череда вже іде до ставу... Прийдемо до дому: здоїмо коровку, дам вам молока.

2. **Молодиця.** (Гука за лаштунками). Сваха, Галько. Та підождиш бо, чого ви так поспішаєте?

1. **Молодиця.** Еге, добре вам, що у вас є кому за худобою доглянути, а менї-ж ще треба і проти череди іти, і овечат отбити з отари, і каченят з ставу пригнати...

2. **Молодиця**. (Виходить). А чоловік що робитиме?...

1. **Молодиця.** Регоче). Е, дайте спокій з моїм слинявим... Йому-б тільки до хати доплентатись, то зараз і лаже спати, мов медвідь у барлозї, і вечеряти його не добудишся.

2. **Молодиця**. А у мене чоловік за всім пеклується: я прийду до дому, сяду на лаві, о так руки згор-

ну і за холодну воду не візьмусь...

1. Молодиця. (Регоче). Кому яке щастє.

2. Молодиця. (Усміхається). Нехай господарює, а я буду панувати. (Побачила Стеху). Дивіться, дивіться, свахо, ондечки хтось стоїть. А хто то?

1. Молодиця. Та хай її лихо. Хиба не пізнаєте? (До дівчинки). Не дивись, Яринко, на неї, гріх...

2. Молодиця. (Регоче). Перекупка, що торгує дочкою?... Ач, яким гарним платком закуталась.

1. Молодиця. Він її дешево дістався... Ач„ яка пихати. Зовсім би пані, та шкода: хвіст закороткий. (До дівчинки). Не дивись бо, кажу тобі, на неї, бо битиму.

2. Молодиця. Хто-б мене продав, як би я сама не схотіла? А так вже; яка мати, така і дочка.

1. Молодиця. Яке сімючко, таке і зілєчко. (Глянула на села). Ондечки і корова наша, як біжить до хати. Маню, маню, маня! Телось, телось... (Пішла).

Стеха. (Одна). „Яке сімєчко, таке і зілєчко"... Кленіть, ганьте, паскутьте... Ох, люди люди... У звіря лютого швидче зявиться жаль, у гадини холодної більш знайдеться тепла у серцю, ніж у вас... невже я така велика грішниця?... А все через кого? Через Андрія все це вчинилося... Проклятий, проклятий Андрію... Через тебе і Олена загинути мусить. Ох, Божечку милий... Пішли мені зараз смерть раптову, тільки не допускай на глум людський та на знущеннє... Бо легче вмерти, ніж вік від сорому очи ховати... (Хоче кинутись в кирницю). Гріх і це тяжкий гріх... Ох, і жити не стерпучо і душу живу гріх занапастити... (Ридає. У цей меньше чутно спів Андрія). Що? Я не помиляюсь... Це його... Адріїв спів... Він співає, радіє, що отруту з собою Оленці несе... О, Боже дай же мені сили розшматкувати ту гадину.

Андрій. (Співає за лаштунками. На 3-им або на

4-тим купляті являється на подвірю)

Щука риба в мори, гуляє доволі,
А вдовин син хороший, та нема йому волї.
Тільки-ж йому волї, що в чистому полї,
Осідлає koниченька, та гуляє доволї.
Гуляє, гуляє, ніхто-ж не спиняє,
Та тільки-ж йому сивий соколонько
Над головою лїтає.
Сивий соколоньку, ти високо лїтаєш
Чи далеко мого сина в ватазї видаєш?
Твій син на могилї коня попасає,
Та тільки-ж йому сивий соколонько у гло-
вонцї ськає...

ЯВА 6.

Андрій. (Зупиняється і знимає шапку). Слава, Тобі, Милосерному, що довів мене благополучно до рідного села, а думав що вже його і не побачу. — (Придивляється). Щось стоїть. Не вже Олена? Я писав її, щоб сегодня як раз сподїваласъ. Олено, ти?

Стеха. Ні, це я, любий зяте.

Андрій. (Зрадів). А, здрастуйте, паніматусю. А чому-ж Оленка не вийшла? Може заслабла? (Хоче поцїлувати її в руку).

Стеха. (Відпихає його). Геть, іроде!

Андрій. Паніматко, що це з вами? Кажуть, кажуть: у вас ніби щось страшне на думцї?

Стеха. (Жахається). Це... це не Андрій.

Андрій. Бог з вами, паніматусю. Придивіться на мене, хіба і справдї так дуже змарнів? Та як і не змарнїти? Тяжка робота, аж заслаб був. За те-ж, мамо, і заробив стільки...

Стеха. Це мана, мана...

Андрій. Як? Я і не знаю, що зо мною буде, як побачу Оленьку?... Ходім же, мамо, швидче до до-

му, серце поривається і як не вискочить з грудий.

Стеха. Туманом і вогнем заразом менї мозок заволокло...

Андрій. А що, дуже зраділа Оленка, як прочитала листа від мене? То я, мамо, сам листа писав, мене там оден панич, спасибі йому, навчив. Я тепер можу усяку книжку прочитати і всякий лік записати і на щотах можу... Вже тепер мене не обдурить. Та що з вами, панїматко?...

Стеха. (З криком). Одурено нас, одурено. Обморочено... Пропащі, всї пропащі!... (Гіжить від Андрія).

Андрій. Що воно таке? Кого одурено, кого обморочено? Побігла... Чи не трафилось чого, борони Боже, з Оленкою? (Швидко пішов до села).

ЯВА 7.

За лаштунками парубоцький гурт.

Оден з парубків. Ану, зачинай „дуба", чи дотанцюю я аж до села? (Співають, оден танцює).

Ой дуб-дуба, дуба, дуба,
Ой дївчинко моя люба,
Набрехала на мене,
Що я ходив до тебе,
Черевички куповав,
Хвихи-михи дарував,
Стрічки прості і шовкові
І чоботи сафянові,
Хустку гарну, фартушину,
І спідницю і корсетину,
І намисто, і каблучку,
На біленьку твою ручку...
Який батько, такий син —
Виносили збочки сир:

До рябої кобили,
На зальоти ходили.
По під тином, коло саду,
Біжить дївка з винограду,
А за нею її мати,
Біжить дочку переймати:
„Вернись, кажу, чи ти чуєш?
Куди ти так чемчикуєш?”...
На вулицю, моя мати,
З парубками жартувати...
Танцювала, дріботїла,
Доки спати не схотїла,
Прокинулась та по хатї,
Пішла знову тнцювати...
І ногами вибивала,
І словами промовляла:
Сюди, сюди, парубята,
В мене хусточка квітчата,
І спідниця із китайки,
Фартушина з каламайки.
По базарю я ходила,
Черевички там купила...
Хлопцї, хлопцї, всї до мене,
Чорнї бровоньки у мене...
Ой дуб-дуба, дуба, і т. д.

—— З А В І С А. ——

ДІЯ 5.

ВІДМІНА II.

Велика кімната, ніби у панськім будинку; скільки столів, покритих дорогими скатерками, ріжними на колір; дзиглики жовті і чорні, шафа. На однім столі скільки книжок у старих переплетах, на стіні портрет якогоь воєнного.

ЯВА 1.

Бичок. (Ходить по хаті). Думаю, думаю і ні на чім не зупинюсь. Ніколи мені ще не доводилось бути у такій пригоді, як тепер: не сегодня — завтра повинен Андрій прибути, треба-б Олену як небудь з моеї хати випровадити, а самому на який час кудинебудь з села далі заїхати, поки все уляжеть ся та втихомириться... А як ти її випровадиш з хати, коли зовсім зтерялась? Цілісенький день і ніч все щось балака, або регоче, або, то почне голосить... І так голосить, що яж луна по хаті іде... А вчора мало мене не задавила: як ухопила за горло, ледве-ледве руки її розняв. Та куди це стара проти ночи повіялась? Сумно як одному в хаті... Як почне смеркати, то прямо яж ніяково одному в своїй хаті... Написав сегодня до приятеля-адвоката, щоб дав совіт і пораду. Чорт мені надав впустить Олену до себе в господу, хай би сиділа у материнїй хаті, певнійш би було діло... А тепер вікручуйся, як знаєш. Неначе і не остерігся як вона опинилась в моїй господі.. У-

весь вік розумно робив діла, так кінці з кінцями ховав, що і наймудрійший не розплутав би, а от під старість натворив такого, що і не знаю, як викрутитись... Як що адвокат завтра не приїде, поїду сам до нього і там вже якось він мені порадить... (Помовчав). Отак вже трету ніч ходжу, як вартовий; боюсь і прилягти, щоб часом сонному чого не поробила. Наробив халепи, ускочив аж по самісінькі уха... Правду кажуть, що як кого Бог захоче покарати, то перш усего памороки одібє... (Підходить тихо до бокових дверий). Лежить... Заплющила очи... Може заснула? (Обійшов). Прохав де кого з сусїдцьких молодиць, щоб прийшли до неї на ніч, так усї бояться, жахаються... Либонь люди, а гірш звірят... (Походив). Сказав би, що я вже не вчений на цїй погани? Скортїло на старість. Мало-ж бідкався хоч би і своєю вінчаною жінкою, доки вона не вкрала в мене двіста карбованців, та не втекла?... І голодом морив, і в лех запирав і посереду зими в ополонцї купав, бив, нївечив. А таки привів до того, що втекла. Тепер ще гірша халепа. Ну, мороч, Йосипе, голову, розміркуй... Нї, вже за рік дам: доки і віку мого не залицятись до того проклятого зїля до господських молодиць... Придбав собі клопоту та ще і за свої гроші. Біда менї знею... Звязався з дияволоною дочкою, а тепер морочся, та ще і розхід такий піде, що й сказати страшно... Може ще прийдеться лікаря наймати, за ліки платити... Крашче-б вже вмерла швидче, все одно не вигоїться... О, Господи. Зовсїм голову загубив... Ох, грішний, грішний... Та куди це стара поділась?.... Піду, чи не умовлю кого, щоб прийшов на ніч... Самому страшно з нею. (Пішов).

ЯВА 2.

Олена. (Прохожом вибігає). Яку чудну іграшку вигадав Андрій, заховавсь, а ти його і шукай. Усї закуточки обходила... Нема. Я спала, а Андрій підійшов крадки, та і поцілував мене... А сам і заховався... Ач, горячо поцілував, усе лице палить... Знайду, знайду тебе, та і пригорну до серця... Щільно, щільно, обійму руками... Де-ж це він? (Вздріла малюнок на стїнї) Цить... Він тут... Я зараз чула його голос. (Тихо). Цить, мовчи, почує... Ми його одуримо. Ходім, ходім зо мною, я знаю де заховатись... Чуєш, як щось у коминї гудить?... То відьми прилетїли на кочергах, прилетїли за мною, кличуть з собою на бенкет... (Зриває з себе платок).— Розпатлай менї волосє... Я теж відьма. А ти і не знав?... Давай швидче мітлу. Пора, пора летїти... А гроші дай сюди, я заховаю так, щоб нїхто не знайшов. З грішми добре жить, а без них краще пропасти... (Шукає по закутках когось). Деж вона?.... Тут, тут, зараз була. (Біжить і нїби щось хапає в руку з долївки). Осьдечки, осьдечки Андрієва правда, ось у жменї держу. Не дам тобі. (Промовля чуло):

А вже тая правда,
Та і криводю стала,
А вже тая чорнявая
Тужить перестала...

Де моє дороге намисто? Де мої перстенї? До Андрія поїду, наряджусь, як пава, як краля, і в вічи йому зарегочусь. (Показує). Дивись, дивись, як його коханка-полюбовниця на мене боязно дивиться? Чого ти на мене так визвирилась? Візьми його, голубко собі; я тільки затим і приїхала, щоб поглузувати та насьміятись над вами обома... Осьдечки мій чоловік. (Пританцьовує).

Я за нього захилюсь, захилюсь,
Та і нікого не боюсь, не боюсь.

Прощайте, зоставайтесь здоровенькі, та не згадуйте нас лихом... Ха-ха-ха. Йосипе, Йосипе, щдиче до дому, там дитина мала плаче, треба її погудувати; а то мати нагодують її баговиннєм, або глевким лободяком... Бач, бач, вже і подавилась дитина... Мамо, що ви робите? Дивіться, вже дитина зовсім посиніла... Знаєш що? Купи менї синього на спідницю. Синього, синього такого, щоб аж очи у себе брало. Лягай, милий, спати, а я цїлїсеньку нічку не спатиму, та плакатиму... Памятаєш, Андрію, серце, як я тебе в дорогу виряжала. Памятаєш, серденько, як я тобі, плачучи, приспівувала... Забула, як вона на голос?

Та лягай спочить, мій миленький,
А я постіль постелю;
Треті півнї засьпівають,
То я тебе розбуджу...

Забула, голос... Памятаєш? Бач, з журби за тобою все позабувала. Приспівує):

Та вставай, вставай, мій миленький,
Годї тобі спать,
А вже-ж твої воронії конї
Та і посїдланї стоять...

Ох, пригорни-ж мене, загрій моє серце, біля твого теплого серця... Ох, як же менї любо, як менї тепло... Стрівай, нагадала... Під перелазом, проти Бичкової хати є кирниця. Так? У тій кирницї сидить жаба зелена — зелена... То не жаба, не вір, то Йосип... Стережись... Ох, неходи туди... Чуєш як жаба скрегоче... Скинь, скинь її з мене. Впилася в тїло, кров пє... Стрівай, я її вбю... (Вхопила пали-

цю і кидається, потім починає жбурлять книжки з столу).

ЯВА 3.

Бичок і селяне, потім Андрій і пастух.

Бичок. Отак, як бачите, люди добрі... За що мене Господь покарав, то я і не знаю? (Побачив Андрія). Андрій?!...

Андрій. Не сподівались гостя? Вибачайте, що трохи спізнився: довго шукав своєї хати, та ледви потрафив у вашу... Може сполохав вас, то вже не гнівайтесь, Йосипе Степановичу.

Олена. (З криком). Хто це? Андрій?... А деж та розлучниця?...

Андрій. Хто ти, молодице, ти мені щось не познаку?... Скидається трохи на мою Олену, тільки щось дуже гарно зодягнена і простоволоса... Ні, це пані якась, а не моя Олена.

Олена. Що, що таке?... Мозок мій схне. У голові порожно. Давить мене, стиска мене кліщами зелізними... Зперло у грудях.

Андрій. Чому-ж, Йосипе Степановичу, не просите мене сїдати? А я більш двохсот верстов пішки ішов і дуже стомився. Поспішав до вас на весілє... Кого-ж ви це висватали? Спасибі вам, велике спасибі: і за вашу приязнь, і за щиру пораду, і за вашу прихильність до моєї жінки. Велика вам дяка, чесний ви чоловік. Взяли мою жінку, розірвали моє серце, пошматували душу, соромом покрили мою голову... Одно тільки не чесно: не витаєте мене і не дякуєте?

Бичок. Я твоєї жінки не держу, бери її хоч зараз.

Олена. (Шепоче). „Бери її хоч зараз"...

Андрій. Як же це так? Натїшились, а тепер бери?

Бичок. Я її не силою взяв.

Андрій. Сама-б то на гріх пішла?

Бичок. Сама...

Олена. (Шепоче). Сама...

Бичок. Чого-ж ти ще від мене хочеш?

Андрій. Поради. Радили ви богато разів, порадьте і в останнє: як мені тепер бути? Ви чоловік вчений ,письменний... А це-ж листи ті, що я через вас писав до Олени?

Олена. (Шепоче). Листи писав до Олени... Андрій не писав... Андрій пише: „покохав я другу, кращу і богату... Пише: „ніколи не вернусь... Не сподївайсь мене бачити”... Я і не сподівалась...

Андрій. (Заскрипів зубами). А?... Тепер я все розумію. Пекельна душе, сатано?... Вдовольняв же себе до кінця... Візьми ніж, удар мене ось куди... (Розщіпає сорочку). Доконай моє тіло, бо душу мою ти вже убив.

Олена. (Скрикує). Андрій, мій Андрій!...

Андрій. Відпихає її). Геть від мене... (Олена падає мертва).

ЯВА 4.

Тіїж і Стеха.

Андрій. А ось і порадниця, рідна нелька. (До Стехи). Поможіть пані піднятись; бачте, пані і з місця не зворухнеться. Ач, як навчилася падати, наче і справді зомліла...

Стеха. (Припада до Олени). Доню, доню, доню моя!... (З ляком). Вона мертва!...

Андрій. Мертва?... Ні, то вона прикинулась мертвою... Одпиха її). Одійди стара, годі вже вам мене морочити. (Нахиляється до Олени). Померла... По-

мерла... Ні, ні, не правда... Олено, Олено, Оленечко! Не лякай мене: я з пересердя одіпхнув тебе, з великого жалю жневажив тебе... Оленко, пробач, пробач мені. Промов хоч словечко. Одкрий оченята... Дивись, це я перед тобою, твій любий, твій коханий... Боже, Боже! Закрились на віки оченьки, склепились рожеві устоньки, замовкло серце... А хто-ж мене тепер привитає сиротину, хто дасть мені пораду, хто приголубить?... Олено... Оленко.... На кого-ж ти мене покинула? (Припав до неї плаче, далі дивиться її в лице). Холодний, страшний, докирливий погляд... (Встав). Люди добрі, мир хрещений... Дивитись, дивитись, як знущаються над нами ті, що сьвяте письмо своїми очима бачать; ти, що правдою торгують, честь людську топчуть ногами і Бога купують... Дивіться у нього повна хата образів... Церква — не хата. Він Богу молиться по тричи на день і все поклони бє і цілісеньку обідню вистоює на колінах... А ми, сьліпий народ, як небуть лоба перехрестимо і до церкви не учащаємо, через неспроможність та втому до знесиленя, через то і не вміємо так праведно по Божому жити. (Наступає на Бичка). Та порадь же мені ти, богопродавче, як мені з тобою помиритись?

Бичок. (З ляком). Ратуйте, хто в Бога вірує...

Андрій. (Ухопив Бичка за груди). Ти мене ратував увесь вік, я-ж тобі і відвдячусь... (Ненароком побачив у пастуха ніж на поясі, вихоплює ніж і бє Бичка).

Бичок. (Падає). Ох, Боже милосердний...

Андрій. Що, митко? Рука не схибила? (Кидає з ляком ніж). Люди добрі, беріть мене, вяжіть, закуйте в желізо... Убийте. Я мертвець...

Стеха. (Припадає йому до ніг). Ох, Убий же, убий мене, мій синочку, мій зятечку... Я більш усїх

винна... Я дочку підвела на сором... Ох, убий же, убий мене...

Андрій. (Дивиться з призирством і чуло промовляє). Тебе убити?... Рука не здіймається на таку грішницю, на таку гадину-матїр... Зоставай на поквол, та на глум усьому хрещеному мирові... Хай люди цураються та каються по тобі!... (Припадає до Олени і починає ридати). Горличко моя, серденько моє... На кого-ж ти мене покинула на осїм холоднім, зрадливім сьвіті?... (Завіса тихо спадає, Бичок стогнить).

ЗАВІСА.